

Drömmen om helvetet

FÖRR SKREV MAN utopier, nu är det vanligare med skräckskildringar av framtiden. Det senaste exemplet är George Orwells roman *Nineteen Eighty-four* (Secher and Warburg, 10 s.). Den är vida överlägsen Orwells tidigare satir över den totalitära staten, "Djurfarmen", och står litterärt i samma höga klass som Karin Boyes "Kallocain". Både i fråga om ideologiska spekulationer och sakliga detaljer har denna bok om framtids-helvetet en hel del nytt och originellt att bjuda på — även om det är lätt att konstatera de politiska och litterära förebildernas stora betydelse.

År 1984 är världen uppdelad i tre riken, Oceania, Eurasia och Eastasia. Mellan dessa stater råder ständigt krig, Oceania (Amerika och England), där bokens handling spelar, är än allierat med Eurasia, än med Eastasia. Men de tre staternas struktur är likartad. Ett inre parti, omfattande två procent av befolkningen, har oinskränkt makt; med hjälp av ett yttre parti (tretton procent) härskar det över den stora massan, proles eller proletariatet. Den tekniska utvecklingen har inte gått avsevärt framåt, och välståndet har gått tillbaka; produktionen är koncentrerad på material för kriget, vilket på grund av de stridande staternas styrka och omfattning aldrig kan leda till ett avgörande. Det inre partiets medlemmar lever i relativ lyx, men det är makten, inte rikedom, de njuter av. Inom detta parti, liksom inom det yttre partiets av poli-

siära och propagandistiska redskap, gäller lojalitetens, disciplinens och ledarkultens evangelium. Partiet personifieras av ledaren, "den store brodern", sannolikt en mytisk gestalt; man skall älska och lyda honom och hata den kontrarevolutionäre Goldstein, som söker att undergräva den bestående ordningen genom komplotter och sabotage — Goldstein är en myt i partiets tjänst, använd för att stärka sammanhållningen, och hans i hemlighet spridda skrifter författas på partiets kansli. Alla "männsliga" känslor och förhållanden, främst erotiken, är utdömda inom partiet, och avlandet av barn skall reglementsenligt ske med samma likgiltighet som intagandet av ett piller. Proletariatet lever i elände, men tillåtes bevara sensuella och sentimentala för-

ströelser. Pjollriga verser och pornografi tillverkas rent av för dess räkning — därigenom tryggas dumheten och underkastelsen.

Hur har det blivit så? Förklaringen ges i en bok av Goldstein, som skildrar de tre världsstaternas uppkomst. Tre klasser har alltid funnits — överklass, medelklass och underklass. Den härskande klassens ställning har tidigare varit osäker; grupper inom medelklassen har hetsat proletariatet mot de styrande. Småningom har emellertid ett slags talangernas och den hänsynslösa skicklighetens överklass — gestaltad som ett politiskt parti — tagit makten. Den har klart för sig att dess herravälde är oförenligt med ekonomisk jämlikhet och rent av med allmänt välstånd; om folk har det någorlunda bra, uppstår kritisk reflexion och missnöje, och de styrandes privilegier kommer i fara. För att på ett anständigt sätt hindra denna utveckling tillgrips det permanenta kriget och den permanenta skräcken för yttre och inre fiender. Hatet gör armodet uthärdligt, och kriget gör det förstäligt. Våldet hålles likväl inom rimliga gränser för

att inte det hela skall gå sönder; atomvapnen begagnas exempelvis inte. Barbariet i krigföringen är däremot gränslöst, genom grymheter och berättelser om grymheter hålles hatet vid liv.

Det härskande partiets propagandistiska ideologi är nationalistisk och socialistisk. "Sedan länge hade man kommit underfund med att den enda säkra grunden för en oligarki är kollektivism." Det avskaffande av den privata äganderätten som ägde rum i samband med despotins upprättande "innebar i själva verket egendomens koncentration på vida färre händer än förr", men rent formellt var därmed det socialistiska programmet realiserat. "Alla ägde allt" var i praktiken detsamma som att det inre partiet förfogade över allt — människor lika väl som materiella produktionsmedel.

Den nationella och socialistiska ideologin är avsedd för masskonsumtion, särskilt inom det yttre partiet. De härskande, det inre partiet, har helt andra moment i sin egentliga åskådning. Ett huvudmoment är känslan för partiet — en ersättning för de gamla kollektiva känslorna för familj, nation, religion och klass. Genom att tillhöra ett "evigt" parti får den enskilde ett slags storhet och ett slags odödighet. Det andra huvudmomentet är

tron att makten är det starkaste av alla njutningsmedel. Tanken att tyranniet är något tillfälligt, en pinsam och nödvändig förberedelse till frihet

och lycka, är för länge sedan övergiven. Det är makten i och för sig det gäller. Och "makt är att kunna tillfoga lidande och förödmjukelse. Makt är att kunna slita människosjälar i stycken och att sedan forma dem på nytt efter sin egen vilja". Så förkunnar polischefen i tortyrkammaren. Kontrarevolutionära rörelser måste framkallas för att de styrande skall få njuta av makten. "Om ni vill ha en bild av framtiden, så tänk er en stövel som stampar på ett mänskligt ansikte — för alltid."

Orwells egen syn på historien och samhället — som i stort sett får antas vara Goldsteins — är tydligen influerad av en rad s. k. historiefilosofier från Marx till Pareto, Sorel, Mussolini och Burnham. Att kritisera denna som en fiktion framförda ideologi är lätt, det finns åtskilligt motsägande och dunkelt, lika väl som hos före-

gångarna. I det huvudsakliga har Orwell — därom är anmeldaren övertygad — rätt. En total kollektivism medför despoti, och en despoti leder i längden till en maktsamling hos skickliga, hänsynslösa och onda människor — människor som njuter av makten för dess egen skull.

Det valde Orwell skildrar närmar sig fulländningen. De stora ministerierna är fyra: departementet för överflöd sysslar med ransonering och surrogat, departementet för fred sköter om det permanenta kriget, departementet för sanning sprider lögnaktig propaganda, departementet för kärlek omfattar polisen och tortyrkammarna. "Fred är krig", "frihet är slaveri", "okunnighet är styrka" — så lyder de officiella parollerna. Tusentals tjänstemän ägnar sig åt att göra om historien. Alla aktstycken som inte passar partiet förstörs; om

exempelvis en person som för några år sedan varit hjälte sedermera blivit kontrarevolutionär, utplånas alla de tidningar och böcker som nämnt honom i den förra egenskapen, och nya exemplar trycks för att visa att den senaste uppfattningen alltid varit gällande. Varje försök att klarlägga det förgångna har därför blivit omöjligt; då partiet förklarar sig ha upfunnit radion eller flygmaskinen eller elden kan ingen prestera motbevis. Snart skall det bli omöjligt att tänka fel. Ett nytt språk är under utarbetande, så begränsat och så skickligt sammansatt att illojala idéer inte kan uttryckas. "För varje år blir det färre och färre ord", säger en entusiast, som sedan likvideras på grund av sin oroande iver, "och medvetandets ram blir trängre och trängre. I själva verket kommer det inte att finnas någon tanke i den mening som

vi nu avser. Rätttrogenhet innebär att man inte tänker — att man inte behöver tänka. Rätttrogenhet är omedvetenhet."

Winston Smith, tjänsteman i sanningsdepartementet, passar inte riktigt i denna miljö. Han har vaga föreställningar om kärlek; lycka, mänsklig gemenskap, vaga misstankar om de härskandes lögn och bedrägeri. Från det ena brottet, en kärlekshistoria med den mera robust och oreflekterat "kontrarevolutionära" Julia, glider han över till det andra, stämplingar mot partiet, och tror sig delta i en sammansvärjning, då han i själva verket av den hemliga polisens chef lockas att blotta sina tankar. Genom en blandning av subjektivistisk filosofi och tortyr återförs han slutligen till den rätta tron — till insikten om att minnen, sinnesintryck och logik är falska vägvisare och att sanningen besittes av partiet, hur än dess åsikter skiftar. I skildringen av Winston och Julia visar Orwell sin konstnärliga förmåga. De är, var på sitt sätt, redan halvt fördärvade, stympade människor, och deras försök till opposition blir ett bevis på hur långt de härskande redan hunnit i sin strävan att omforma och amputera. Vi får en glimt av tillståndet just före den totala och definitiva förstörelsen. Vi vet bättre än förut vad katolsk, nazistisk och kommunistisk inkquisition innebär. Och vi är än mera klara på än förut att detta skall inte hända här.

Herbert Tingsten